

ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІЙНЕ ПОЛЕ І НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ВЗАЄМОДІЇ У ПСИХОЛОГІЇ

Андрій ГІРНЯК

УДК 159.92

Andriy Girniak CONCEPTUALLY-CATEGORICAL FIELD AND SCIENTIFIC APPROACHES TO UNDERSTANDING THE INTERACTION IN PSYCHOLOGY

Актуальність дослідження. Унормовані соціальні взаємини слугують основним шляхом та засобом задоволення усіх *груп потреб*, за А. Масловим (від сексуальних і потреб у захисті, через потреби причетності та соціального визнання до задоволення інформаційних і духовних потреб), кожної особистості. Крім того, афіліація (від англ. *affiliation* – *з'єднання, зв'язок*), що виявляється у прагненні мати друзів, взаємодіяти з навколишніми, створювати емоційно значущі стосунки, надавати підтримку і приймати її від інших є доволі значущою мотивацією для кожної особистості [1, с. 54]. Відтак людина як “істота соціальна”, котра інтегрована у певне соціокультурне довкілля здатна *соціалізуватися та самореалізуватися* лише у поліаспектній та багаторівневій системі соціальних взаємодій, суб'єкту тканину якої становить *конвенція* (взаємодомовленість) усупільнених індивідів. Хоча соціальні взаємини мають об'єктивний характер, проте, відображаючись у внутрішньому світі суб'єктів життєдіяльності, вони набувають особистісної смислової мозаїки, що оприявнюється в індивідуальних мотивах, емоціях, почуттях, інтенціях, учинках тощо.

У постіндустріальному суспільстві провідним є настановлення на сприяння узгодженій взаємодії між особами, малими групами, спільнотами та людством у цілому. Істотною соціально-психологічною перепоною для цих гуманних намірів є те, що впродовж багатьох віків представники *Ното sapiens* навчались об'єднуватись головно на основі протиставлення (“вони – ми”, “свій – чужий”), а тепер

потрібно напрацьовувати “механізми неконфронтаційної солідарності” [2, с. 8] й практично опановувати “принципами толерантності”.

Вкрай актуальною для посттоталітарного суспільства (у т.ч. й українського) є імплементація у різні сфери суспільного життя діалогічних форм взаємодії. Адже радянська школа насамперед дбала про формування конформних, тобто охочих пристосовуватися, легко керованих особистостей, які були б слухняними “гвинтиками” великої державної машини.

Нині ж мовиться про становлення інтелектуально розвиненої, просоціальної, духовно збагаченої особистості, яка керується гуманістичними цінностями, спричинюється культурними, соціальними і психодуховними чинниками. Виняткова роль поміж них належить *системі взаємодії суб'єктів освітнього впливу* (сім'я, навчальний заклад, референтна група) з окремою людиною, зокрема з її установками, ціннісними орієнтаціями, матеріальними потребами, ментальним досвідом, характерологічними особливостями та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. *Феномен соціальної взаємодії* є предметом багатьох наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних філософів, соціологів, психологів та освітян. Зокрема з різних теоретико-методологічних позицій досліджено категорійно-понятійне поле піднятої проблематики (Г.М. Андреева, М.С. Каган, В.М. М'ясищев та ін.), особливості взаємодії в контексті активності особистості (К.О. Абульханова-Славська, Д.Б. Ельконін, Г.С. Костюк, В.О. Татенко та ін.), процеси взаємодії в діяльності

людини та перетворення індивідуальних дій на цілісну систему сумісних дій (А.І. Донцов, Б.Ф. Ломов, М.М. Обозов та ін.), закономірності впливу групи на індивідуальну діяльність людини (В.П. Казміренко, А.В. Петровський, Я.О. Пономарьов, В.С. Мухіна та ін.), психологічні передумови міжсуб'єктної взаємодії (Г.О. Ковальов, К. Роджерс та ін.), взаємодію як форму суб'єкт-суб'єктних взаємин (С.С. Аверінцев, Л.К. Гребенкіна, А.Л. Журавльов, Б.Ф. Ломов, О.М. Матюшкін, В.П. Панюшкін, Е. Фромм, А.У. Хараш, Г.А. Цукерман та ін.), психологічні засади взаємодії як форми спілкування (І.Д. Бех, О.О. Бодальов, О.М. Леонтьєв, В.О. Моляко, В.П. Москалець, Р.С. Немов, Т.Д. Щербан та ін.), проблеми взаєморозуміння та діалогічної взаємодії (В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, Г.Я. Буш, Л.В. Загуліна, Ю.М. Лотман, А. Маслов, Р. Мей, К. Роджерс, В.А. Семиченко, Т.О. Флоренська та ін.), структура і технології педагогічної та освітньої взаємодії (О.В. Киричук, А.В. Фурман та ін.), підготовка майбутніх фахівців до професійної взаємодії (І.С. Булах, Л.В. Долинська, Г.С. Костюк, В.О. Сластьонін, С.К. Шандрук та ін.), підготовка викладача до педагогічної взаємодії (Л.В. Байбородова, Л.К. Велитченко, А.О. Вербицький, В.Я. Ляудіс, О.В. Матвієнко, О.Є. Фурман та ін.), конфліктні ситуації та конструктивна взаємодія в освітньому процесі (Ю.О. Костюшко, М.М. Рибакіна та ін.). Також наявні наукові розвідки, що присвячені окремим видам взаємодії: соціальній (М. Вебер, О. Хайрулін та ін.), інформаційній (В.В. Кириченко, Т.В. Чаплі та ін.), педагогічній (Ю.К. Бабанський, С.Л. Єфремов, О.І. Мещеряков та ін.), соціально-політичній (М.Ф. Головатий, Дж. Мід та ін.), міжкультурній (Д.Т. Асланова, М. Я. Данилевський та ін.).

Теоретико-методологічною основою дослідження є:

а) *вітакультурна парадигма освіти* та програма фундаментального соціально-психологічного експерименту з упровадження модульно-розвивальної системи в освітніх закладах України (Я.М. Бугерко, М.І. Дробноход, В. О. Комісаров, Л.З. Ребуха, І.С. Ревасевич, А.В. Фурман, О.Є. Фурман (Гуменюк), С.К. Шандрук);

б) *теорія вчинку* В.А. Роменця в контексті інтеракційно-феноменологічної візії психологічних витоків колективної суб'єктності та новітні наукові дискурси, що розширюють русло вчинкового підходу (В.О. Васютинсь-

кий, М. С. Гусельцева, І. В. Данилюк, П. А. М'ясоїд, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко);

в) *раціогуманістичний підхід* у психології, котрий покликаний подолати абсолютизацію раціоналізму шляхом апелювання до гармонійного інтелекту (мудрості), ознаками якого є усунення змістових і просторово-часових обмежень у сприйнятті світу, творча налаштованість на зняття суперечностей і прилученість до вершинних культурних цінностей (Г. О. Балл, С. І. Болтівець, А. Маслов, В. В. Рибалка, К. Роджерс, Е. Фромм);

г) *тематизми діяльнісного підходу*, представники котрого розглядають взаємодію та активність як вихідне підґрунтя філософсько-методологічного аналізу співвідношення діяльності і психіки, діяльності і свідомості, дії та образу, а діяльність суб'єкта тлумачать як специфічну активність, що охоплює як зовнішні, так і внутрішні процеси (А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, Л. В. Занков, М. С. Каган, О. Р. Лурія, С. Л. Рубінштейн);

ґ) *ідеї системного підходу*, в контексті якого людина пізнається у системі її соціальних відносин як частина соціосистеми, а розвивальна взаємодія розглядається як цілісний психосоціальний процес, складовими якого є суб'єктні акти-впливи, що диференціюються на похідні елементарні компоненти (П.К. Анохін, В.П. Казміренко, О.В. Киричук, Г.О. Ковальов, Б.Ф. Ломов);

д) *концепти та система теоретичних положень комунікативно-діяльнісного підходу*, згідно з яким особистість розглядається як продукт і результат спілкування з іншими людьми. Власне метою діалогу (інтра-, чи інтерсуб'єктного) як особливої форми партнерської взаємодії є не критика, а досягнення порозуміння та спільного просування до більш гармонійного стану всіх суб'єктів-учасників (колективних чи індивідуальних) паритетної взаємодії (І.Д. Бех, Є.П. Ільїн, Б.Ф. Ломов, В.О. Моляко, Р.С. Немов, В.А. Семиченко).

Відтак мовиться про міждисциплінарність піднятої наукової проблематики, що охоплює аспекти педагогічної та вікової психології, соціальної психології, конфліктології, психології управління та психологічної герменевтики.

Мета дослідження – розробка поняттєво-категорійного апарату піднятої проблематики із виходом на систематику різновидів міжсуб'єктної взаємодії як соціально-психологічного феномену.

Сутнісний зміст і виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій літературі поряд з поняттям “взаємодія”, застосовується низка споріднених термінів, таких як “взаємозв’язок”, “взаємовплив”, “взаємовідносини”, “взаємообмін”, “співробітництво”, “партнерство”, “інтерація”, “комунікація”, котрі інколи не виправдано застосовуються як синонімічні або й, більше того, підміняються один одним. Розглянемо сутнісне змістове наповнення базових дефініцій, які окреслюють серцевинний значеннєво-смисловий контур відповідних понять.

Взаємозв’язок – філософська категорія, що відображає закономірні взаємовідношення різних предметів, явищ, подій, взаємозумовлення компонентів дійсності у процесі руху й розвитку матеріального, соціального й духовного світів. Загальний взаємозв’язок речей, феноменів і фактів, який утілюється у їх взаємодії, взаємоспричиненні, взаємопереходах становить атрибутивну характеристику субстанційної єдності світу [3, с. 282].

Взаємини міжособистісні – суб’єктивні зв’язки і стосунки між людьми, які виникають за умов спільного проживання чи виконання сумісної діяльності та виявляють готовність, спроможність і компетентність осіб до певного типу дій, стилю поведінки і способу життя. Також у процесі становлення і розвитку вказаних взаємин формується система міжособистісних установок, орієнтацій, соціальних сподівань, котрі зумовлені ступенем розвитку соціальної групи, рівнем згуртованості її членів і змістом виконуваної ними діяльності. Чим вищий щабель розвитку групи, тим складнішою і більш ієрархізованою стає структура міжособистісних взаємин. Такі альтруїстичні взаємини, як дружба, любов, братерство найкраще розвиваються у життєдіяльності згуртованого колективу за умов відповідальної взаємодії між людьми [4, с. 52].

Інтерація (від лат. *inter* – серед, *activus* – діючий) – безпосередня міжособистісна взаємодія (головно “обмін символами”), найважливішою ознакою котрої є здатність людини приймати на себе роль іншої особи чи групи осіб [5].

Взаємовплив – обопільна дія двох чи декількох явищ, котра спричиняє у кожному з них певні зміни й ґрунтується на взаємодії [6]. Скажімо, міжособистісний вплив – це процес і водночас результат зміни однією людиною почуттів, стану, поведінки, установок, намірів, уявлень, оціночних суджень іншої

особи. Однак, на відміну від взаємодії, вплив може бути цілеспрямованим (переконавання, навіювання та ін.) і нецїлеспрямованим (наслідування, зараження та ін.), агресивним (психологічний тиск, терор тощо) і гуманним [7, с. 5].

Категорія “взаємодія” у науковій літературі є доволі багатозначною і тлумачиться різними авторами як: а) спосіб організації буття, б) діалектична єдність боротьби і сприяння, в) універсальна форма розвитку об’єктивного світу, г) засіб пізнання, д) знаряддя дії, е) особливий тип відносин між об’єктами [8], є) форма взаємозв’язку між явищами [3, с. 282], ж) процес впливу суб’єктів один на одного [4, с. 52–53], з) погоджена дія між ким-, чим-небудь [9, с. 85], и) регулярні дії суб’єктів, що спрямовані один на одного [10], к) універсальна властивість усього існуючого світу речей і явищ у їх взаємній зміні, впливові одного на інших [11, с. 72] та ін.

За С. М. Смірновим, поняття про взаємозв’язок сутнісно пов’язане із стійким аспектом взаємодії об’єктів чи явищ, а *категорія взаємодії* перш за все вказує на мінливість явищ дійсності [12, с. 157]. В. М. М’ясищев зазначав, що хоча й існує тісний зв’язок між процесами взаємодії людей та їх взаємостосунками, проте ці поняття не тотожні. Взаємини є внутрішньоособистісною основою взаємодії, а остання – реалізацією чи наслідком і вираженням перших [8].

Як межова філософська категорія *взаємодія* тлумачиться як універсальна форма розвитку об’єктивного світу, що визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної чи ідеальної системи. Відтак вона є основою кожної системи та умовою встановлення різноманітних зв’язків і відносин між об’єктами (чи компонентами), включаючи причинно-наслідкові, каузальні. Також взаємодія розгортається із певною швидкістю у конкретному часопросторі й супроводжується обміном полікованою інформацією [3, с. 282].

Саме життя можна розглядати як процес особливої взаємодії особливим чином організованих субстанцій. Відтак в умовах взаємодії живих істот (передусім людей), завжди наявна активність її учасників, яка може бути як ініціальною (суб’єкт дії) так і реактивною (суб’єкт реакції, відреагування). Відтак взаємодія охоплює як суб’єкт-суб’єктні, так і суб’єкт-об’єктні відносини й потенційно виникає як функція діяльності (предметно спрямованої активності), поведінки (пасивного взаємозв’язку) чи суб’єктного (активаційного)

зреалізування людини. У процесі суб'єкт-суб'єктних відносин відбуваються співроздуми, співучасть, співпереживання учасників, які у змісті й способі взаємодії утверджують свою суб'єктність, обстоюють особистість і виявляють індивідуальність [8].

Отож *взаємодія* як філософська категорія означає процеси прямого чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, їхнє взаємоспричинення, у тому числі й взаємозв'язок соціальних явищ, причому як у масштабах суспільства, так і на рівні функціонування його окремих соціальних інститутів, спільнот, груп та суб'єктів життєдіяння. Тому вона інтегрує усі види психосоціальних процесів, а також індивідуальних спонукань, діяльності (пізнання, виховання, працю, спілкування тощо) і переживань [4, с. 52–53].

Загалом атрибутивними *ознаками-характеристиками* взаємодії є: а) активність (дії, котрі здійснюються особами стосовно одна одної), б) взаємність (співвідношення персональних цілей співдіячів та організації їх досягнення); в) усвідомленість і адекватність (урахування контексту, в якому відбувається взаємодія, вибір позицій взаємодії та “сценаріїв” поведінки у певній ситуації, що дозволяють досягти власних цілей), порозуміння (рефлексія цілей учасників взаємодії, власного досвіду, здібностей і можливостей партнера, у тому числі точність та об'єктивність відображення його особистості).

Соціальна взаємодія – це система взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, за якої дії одного суб'єкта (індивіда, групи, спільноти) є водночас причиною та наслідком відповідних дій інших [13, с. 118]. Пітирим Сорокін слушно розглядав соціальну взаємодію як взаємний обмін колективним досвідом (уявленнями, образами, взірцями тощо), внаслідок якого виникає культура. І справді, на соціетальному рівні соціальна взаємодія постає як соціокультурний процес, котрий забезпечує передачу колективного досвіду від одного покоління до наступного [14, с. 526].

Міжособистісну взаємодію як сукупність зв'язків і взаємовпливів, що утворюються у спільній (сумісній) діяльності людей, доречно аналізувати у двох аспектах: широкому розумінні – як особистий контакт двох і більше людей, що спричиняє взаємні зміни у їхній поведінці, діяльності, ставленнях і настановах, думках і почуттях; та у вузькому – як систему взаємодетермінованих індивідуальних дій, де

поведінка кожного з учасників є одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших. При цьому взаємні дії можуть здійснюватися у чотирьох формах: співдії (взаємодопомоги), бездії, псевдо- чи квазідії або протидії [8].

Педагогічна взаємодія – явище взаємозв'язку педагога та вихованців у навчально-виховному процесі, що реалізується через сумісні дії і характеризується їх особистісним взаємовпливом. Зазначена взаємодія завжди має предметно-діяльнісний характер, що зумовлений метою (соціалізація юні), структурою та організацією освітнього процесу. Особливими ознаками вказаної взаємодії є цілепокладання, планування досягнень бажаного результату та опосередкування довірливим спілкуванням. Порівняно із взаємодією формування педагогічних взаємин є менш керованим процесом, хоча усталені взаємостосунки сприяють або перешкоджають перебігу спільної навчальної діяльності [7].

Модульно-розвивальна взаємодія – науково спроектована, психомистецьки втілена та оргтехнологічно здійснювана інноваційно-психологічна співактивність учасників освітнього процесу, спрямована на добування, опрацювання, перетворення і самотворення спільного матеріального чи нематеріального (процес, стан, образ тощо) об'єкта пізнання-конструювання відповідно до особистих завдань вітакультурного розвитку (як цілісної системи знань, умінь, норм, цінностей) кожного учасника як суб'єкта, особистості, індивідуальності та універсуму.

Соціальна активність індивіда упредметнюється у різних формах соціальних зв'язків (*табл. 1*). При цьому самі *соціальні зв'язки* розглядаються нами як система особливих взаємодетермінацій суб'єктів життєдіяльності, котрі згуртовують останніх у різні соціальні спільноти і зумовлюють їх колективне співіснування. До структури цих зв'язків належать суб'єкти зв'язку (індивіди, групи, спільноти), предмет зв'язку (з приводу чого він здійснюється); механізм свідомого регулювання взаємин між суб'єктами (“правила гри”) [15, с. 198].

Для досягнення методологічної чіткості понятійно-категорійного аналізу пропонуємо найбільш коректне застосування означених термінів на прикладі конкретної ситуації: виникає короткочасний і стихійний *акт* громадської непокори як гостра емоційна *реакція* на протиправні *дії* влади; шляхом *контактування* у соціальних мережах люди співкоординують свою протестну *ді-*

Таблиця 1

Різновиди форм соціальних зв'язків суб'єктів психосоціальної системи

Форми організації психосоціальної активності	Психологічна характеристика та сутнісні ознаки основних форм психосоціальної активності як стану й джерела встановлення і підтримання значущих зв'язків із світом/ноосферою та динамічної умови власного саморуху і розвитку особистості
Контактування	поверхневий, короткотривалий, позбавлений системи споріднених дій акт, що формовтілюється за допомогою культурно та історично закріплених вербальних чи невербальних засобів задля сигналізації, а не повноцінної передачі змісту інформації [16] (наприклад, оплата товару касиру в магазині, пред'явлення квитка водію у транспорті тощо)
Дія	найпростіший (зовнішній/предметний чи внутрішній/розумовий) акт, здійснюваний для досягнення безпосередньої ближньої мети (задоволення власних інтересів і потреб) у певній соціокультурній ситуації; у соціальному вимірі переважно становить частково усвідомлену, цілеспрямовану та орієнтовану на інших осіб поведінку (дійсну чи очікувану); може спрямовуватися як на іншу людину / групу, так і на фізичний об'єкт, і не мати зворотної реакції, а відтак оприявнюється через систему активних рухів, пасивне невтручання чи покірне прийняття [17]
Реакція	рефлекторна / стереотипна дія, котра виникає як відповідь на певний вплив; найчастіше досліджується рефлекторна реакція на подразник/стимул, захисна психологічна реакція, неадекватна хвороблива реакція, спонтанна емоційна реакція, уповільнена / загальмована реакція, ланцюгова реакція і т.п.
Діяльність	система доцільних дій та операцій, спрямованих на досягнення поставлених цілей, у якій людина реалізує своє ставлення до світу, людей, предметів, явищ і до самої себе; на відміну від поведінки, є свідомою, предметно спрямованою активністю, котра структурно охоплює чотири блоки: спонукально-ціннісний (мотиви, цілі); прогностично-проективний (прогнозування, вибір, планування); виконавчо-реалізувальний (способи, засоби); оцінково-порівняльний (аналіз результатів і рефлексія процесу їхнього досягнення) [18, С. 718-719]. Основними видами діяльності є гра, навчання, праця та спілкування
Поведінка	зовнішній прояв (форма) діяльності людини, реакція на соціальне середовище чи на дію іншої людини у повсякденній життєдіяльності; водночас це напрацьовані суспільством способи взаємодії з об'єктами, відповідно до їх функцій у людській діяльності (їсти виделкою, спати на ліжку тощо) (А. В. Петровський); отож поведінка – це організована визначеним чином діяльність, що забезпечує зв'язок людини із зовнішнім довкіллям [19, с. 96]

Продовження табл. 1

Форми організації психосоціальної активності	Психологічна характеристика та сутнісні ознаки основних форм психосоціальної активності як стану й джерела встановлення і підтримання значущих зв'язків із світом/ноосферою та динамічної умови власного саморуху і розвитку особистості
Взаємодія	процес обміну діями між суб'єктами життєактивності, що спричиняє зворотну реакцію (зв'язок); система взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, за якої дії одного суб'єкта є водночас причиною і наслідком відповідних дій інших суб'єктів [13, с. 50]. Структура та механізм соціальної взаємодії охоплюють: а) суб'єктів взаємодії; б) зміни, спричинені їхніми діями; в) вплив цих змін на інших людей; г) реакцію осіб, на котрих спрямовувалася дія [20, с. 199]
Взаємини та відносини	<i>Взаємини</i> (стосунки) – особистісні зв'язки між людьми: особисті, родинні, стосунки між чоловіком і жінкою, між дорослими і дітьми між самими дітьми тощо. <i>Відносини</i> – переважно суспільні зв'язки (між країнами, організаціями тощо): економічні, ринкові, політичні, суспільні, міжнародні, дипломатичні, громадські, сімейні, правові відносини та інші [21]
Взаємовплив	феномен взаємного обміну думками, почуттями, вчинками, що спричинює у суб'єктів взаємодії зміну поведінки, установок та оцінок й, зазвичай, супроводжується процесом їх уподібнення; основними механізмами взаємовпливу є переконання, навіювання, конформність та імітація [22, с. 464-466]
Вчинок	Фундаментальна психоформа поведінки, яка характеризує суб'єктивно-діяльнісний аспект життєактивності особистості й усвідомлюється нею як суспільний акт і специфічна форма ставлення до норм суспільної моралі та навколишнього довкілля (окремої людини чи суспільства в цілому). Структурно вчинок охоплює чотири компоненти (ситуацію, мотивацію, дію та післядію) (за В. А. Роменцем) [23, с. 59] й вирізняється чотирма властивостями: аксіологічністю, відповідальністю, єдністю і співбуттєвістю (за М. М. Бахтіним) [24]

яльність. Таким чином узвичаєна **поведінка** пересічних людей набуває ознак оціночно-вольового громадянського **вчинку**. Закономірно, що суспільні **відносини** між інститутом офіційної влади та інститутами громадянського суспільства загострюються. Інколи навіть у межах однієї родини погіршуються міжособистісні **взаємини** внаслідок кардинально різних поглядів її членів на актуальну соціальну ситуацію. Для налагодження діалогічної **взаємодії** конфліктуючі сторони домовляються про створення переговорної групи. У

ході організованих дебатів здійснюється **взаємовплив** конкуруючих сторін з метою досягнення своїх цілей та реалізації інтересів.

Отож категорія взаємодії дає змогу уникнути спрощених варіантів пояснення будь-якої системи, оскільки є основною передумовою процесів її виникнення, функціонування і розвитку. Адже без взаємодії компонентів (елементів, складових, етапів, фаз, стадій, періодів тощо) система нездатна існувати. Тому взаємодія – це така форма зв'язку, за котрої складові певної системи не лише

змінюють свою просторову дислокацію, а й перманентно трансформуються самі, зумовлюючи загальну зміну цілісного механізму.

У цьому сенсі не становить винятку й освітній процес у вищій школі, у системі якого відбувається щораз обширніший взаємовплив викладача і студента, долучення юні до знань, культури, опрацьованого людством досвіду загалом, а також збагачення особистісного потенціалу, людської суб'єктивності, соціального і духовного життя кожного наступника. Тому однією з ключових проблем, котра має виняткову роль у взаємозбагаченні теоретичної і практичної складових суспільного буття, є визначення психологічних закономірностей, різновидів, форм, методів, механізмів, засобів і способів психологічного впливу на індивідуальному, груповому та масовому рівнях суб'єктної організації повсякдення людей [25, с. 59–60].

Обґрунтування законів і практичних методів організації психологічного впливу уможливить проєктивне підвищення ефективності міжособистісних взаємин (перш за все ділового і неформального спілкування) у найскладнішій сфері – “людина – людина”. Водночас це сприятиме гуманізації взаємостосунків у системах освіти та громадянського виховання майбутніх фахівців.

Висвітливо сутнісні характеристики-параметри найбільш відомих теорій, наукових підходів і концепцій як форм організації наукового знання, у межах котрих відбувається науковий дискурс піднятої нами проблематики (*табл. 2*).

Критичний аналіз психологічних і педагогічних джерел показує, що змістові і методичні аспекти навчально-виховного процесу та освітньої діяльності викладача значним чином досліджені. Однак це твердження не стосується соціально-психологічного пізнання освітньої взаємодії, під час якої розгортається сумісна робота осіб за окремим сценарієм: спільність інтересів і прагнень педагога і студента дає змогу досягнути взаєморозуміння між ними; взаємодія різносуб'єктних мотивів, цілей, установок, ціннісних орієнтацій відображає динаміку психосоціального розвитку особистості; все це передбачає формування не лише особистого, а й індивідуального (глибоко персоніфікованого) контактування, який надає кожному можливість виходити за межі власних потенцій, реалізувати себе в іншому й водночас усвідомлювати свою унікальність, характерологічні відмінності між партнерами [25, с. 60].

ВИСНОВКИ

1. Спрощений підхід до тлумачення *природи педагогічної взаємодії* як впливу наставника на особистість школяра, негативно позначився на практиці освітньої і суто виховної роботи. Нині є об'єктивна потреба змінити характер взаємин між викладачем і студентом, здолати авторитарний стиль міжсуб'єктних стосунків. Тому за останні роки у психологічній науці відбулися зміни, пов'язані з відмовою від підходу до людини як до “пасивного реактора”. Перевагу набув інший погляд, за якого основу її природи становить активність і вибірковість у процесі відображення зовнішнього впливу. Також проблема розвитку психології освітньої взаємодії та її вчинкового характеру є стрижневою у визначенні соціально-психологічних механізмів стимуляції активності особистості і студентського колективу.

2. Загалом сьогодні існує нагальна потреба у процесі наукового пізнання розглядати педагогічну взаємодію як системне утворення, що являє собою єдність трьох сторін: а) притаманних їй зовнішніх просторовості та очевидності; б) внутрішньої структурної побудови взаємовпливів з урахуванням внеску кожного з компонентів у формування цілісних психічних властивостей; в) метасистемності її розвивальної ситуації, що виявляється у різних формах взаємо- і самоактивності людини [25, с. 62].

3. Генеральна лінія змін у внутрішньому світі особистості проходить через її конкретну *взаємодію* з актуальною життєвою – ігровою, трудовою, навчальною чи будь-якою іншою – ситуацією. Саме всепроникливі впливи плинних ситуацій зумовлюють змінні чи сукупні мікрорухи у сферах розвитку особистості [35, с. 77]. У психологічному плані відкрита взаємодія різних рівнів психічної саморегуляції (усвідомленого й неусвідомленого) і стан інтрадіалогу стимулюють розвиток полілогу зовнішнього. Це стає можливим за умови внутрішньої свободи всіх сил і потенцій, котри ми наділена особистість, і водночас дає поштовх для розгортання процесів її саморозвитку, творчого зростання і духовного самовдосконалення.

4. У психосоціальній природі розвивальної взаємодії відображається парадокс наукового пізнання: суть цілого можна виявити, тільки з'ясувавши сутність його частин (елементів, компонентів), хоча їх неможливо глибоко пізнати поза його розумінням. Це – основна ідея

Таблиця 2

Зміст соціальної взаємодії у різних формах організації наукового знання

Теорії, підходи та їх засновники	Сутнісний зміст основних положень
Теорія символічного інтеракціонізму / Джордж Мід	Поведінка людей стосовно одних до інших чи до предметів навколишнього світу зумовлюється тим значенням, яке вони їм приписують; тому вплив людини на іншу особу не є безпосереднім, а опосередковується символами, їх інтерпретацією учасниками взаємодії; схематично цей зв'язок подається так: «Я – соціальна ситуація – символічна інтерпретація ситуації – інша людина» [10; 26, с. 80]
Теорія соціальної дії / Макс Вебер	Елементами одиничної дії є діяч (суб'єкт); інша сторона (об'єкт); норми, за якими організовується взаємодія; цінності, яких дотримуються усі учасники; ситуація, у якій відбувається дія [10]; до ознак соціальної дії належать: 1) суб'єктивна мотивація суб'єкта дії; 2) орієнтація на минулу, поточну чи очікувану реакцію інших; на сьогодні обґрунтовані такі типи соціальної дії: 1) <i>цілераціональна</i> (характеризуються чітким розумінням, що хоче людина, якими засобами це досягатиметься, які будуть наслідки); 2) <i>ціннісно-раціональна</i> (пов'язана з вірою суб'єкта у самодостатню цінність певної поведінки, незалежно від її успіху); 3) <i>традиційна дія</i> (стереотипна поведінка за взірцем, що не потребує перевірки на істинність); 4) <i>афективна</i> (емоційна реакція без осмисленого цілепокладання) [17]
Теорія соціального обміну / Джордж Хоманс	Соціальна взаємодія розуміється як складна система обмінів, зумовлена способами врівноваження винагород і затрат; поведінка людини визначається тим, чи винагороджувалися і як саме винагороджувалися її вчинки в минулому; при цьому обстоюються такі принципи взаємодії: 1) чим частіше винагороджується певний тип поведінки, тим частіше він повторюватиметься; 2) якщо винагорода залежить від певних умов, то людина намагається їх відтворити; 3) якщо винагорода велика, людина готова затратити більше зусиль для її отримання; 4) коли потреби близькі до насичення, то людина докладає менше зусиль для їх задоволення [27]
Теорія трансактного аналізу / Ерік Берн	Розглядається взаємодія через динаміку міжособистісних позицій партнерів, позначених як Дитина («Хочу»), Батько («Потрібно»), Дорослий (синтез «Хочу» і «Потрібно»); їх взаємодія є ефективною, якщо трансакції збігаються [10]. Зазначені позиції не пов'язані з відповідною соціальною роллю, а є психологічним визначенням певної стратегії у взаємодії в кожен момент часу, а відтак можуть змінюватися разом із психологічним станом суб'єкта [26, с. 89]
Психоаналітична теорія / Зигмунд Фройд	Міжособистісна взаємодія зумовлюється переважно уявленнями, засвоєними в ранньому дитинстві, і психологічними травмами, які були пережиті у цей період життя; тому в процесі взаємодії люди просто здебільшого актуалізують і відтворюють дитячий досвід. Привабливість взаємодії у групі (особливо в неформальній) зумовлена почуттям відданості і покірності лідерам, які ототожнюються з могутніми істотами, яких у дитинстві уособлювали наші батьки [11, с. 74]

Теорії, підходи та їх засновники	Сутнісний зміст основних положень
Теорія керування враженнями (соціальної драматургії) / Ервінг Гоффман	Розглядається реальна соціальна взаємодія неначе театральна вистава, а люди, мов актори виконують ролі у певній конкретній ситуації; актор за допомогою символічних засобів прагне створювати і підтримувати сприятливі враження про себе в інших осіб для регулювання їхньої взаємозалежної поведінки (особливо зворотної реакції) [20, с. 201]; відтак суб'єкт зацікавлений своїми діями створювати потрібні ситуації, щоб домогтися потрібного йому враження, під впливом якого інші будуть добровільно робити те, що відповідає його особистим задумам [11, с. 74]
Теорія соціальної комунікації / Юрген Габермас	У контексті океану суспільних комунікативних зв'язків існують такі типи соціальних дій: <i>стратегічна</i> (її учасники ставляться до інших осіб як до засобів чи перешкод на шляху до мети); <i>нормативна</i> (метою її учасників є досягнення взаємовигідних експектацій, здійснюваних шляхом підпорядкування своєї поведінки цінностям і нормам); <i>драматургічна</i> (її мета – вибіркоче самовираження індивідуальності); <i>комунікативна</i> (укладання угоди між учасниками взаємодії для досягнення конкретних результатів у певній ситуації) [27]
Теорія соціокультурної динаміки / Питирим Сорокін	Соціальна взаємодія є взаємним обміном колективним досвідом, унаслідок якого виникає культура; така взаємодія постає у вигляді соціокультурного процесу, під час якого передається колективний досвід між поколіннями [20, с. 201]; у підґрунті вказаної перебуває соціальна нерівність у суспільстві. Існують такі типи соціальної взаємодії: <i>організовано-антагоністичний</i> , що базується на примушуванні; <i>організовано-солідарний</i> , що заснований на добровільному членстві; <i>організовано-змішаний</i> – що частково керований примусом, а частково – добровільною підтримкою усталеної системи взаємостосунків і цінностей [13, с. 52]
Етнометодологія / Гарольд Гарфінкель	Досліджуються способи інтерпретації та впорядкування довколишнього світу індивідами у ситуаціях повсякденних взаємодій; вони виявляють «фонові очікування», що означають буденне життя і є загальновідомими та імпліцитними (бачаться, та не помічаються); люди використовують їх як загальну схему сприйняття та інтерпретації світу, а також для стандартизації і типізації буденної взаємодії. Члени суспільства послуговуються спільними, ординарними етнометодами для описування власної та чужої діяльності, а також для пошуку загальноприйнятих правил взаємодії, які надають поведінці узвичаєного характеру [26, с. 341-342]
Модель діадичної взаємодії / Джон Тібо, Герольд Келлі	Суть взаємодії у діаді зводиться до п'яти положень: 1) будь-яка міжособистісна інтеракція є взаємодією, реальним обміном поведінковими реакціями за певної ситуації; 2) взаємодія більш вірогідно продовжуватиметься і позитивно оцінюватиметься учасниками, якщо вони усвідомлюють її вигоди; 3) для з'ясування результату взаємодії співставляється сума винагород і витрат; 4) взаємодія продовжуватиметься, якщо винагорода учасників перевищуватиме витрати; 5) процес отримання вигоди ускладнюється можливістю учасників впливати один на одного, тобто контролювати винагороди і затрати [10]

Продовження табл. 2

Теорії, підходи та їх засновники	Сутнісний зміст основних положень
Діалектичний підхід / Георг Гегель	Взаємодія узасаднює закон «єдності та боротьби протилежностей» і розглядається як процес, за якого головно внаслідок явища «притягування і відштовхування», відбувається перетворення речей та явищ; у контексті сутнісної характеристики розвитку окремо підкреслюється, що джерелом усякого руху є протиріччя як система взаємодії між протилежностями [8]
Концепція соціальної еволюції / Роберт Парк	Суспільство – найважливіший складник соціальної взаємодії, що сприяє руйнуванню чи зміцненню соціальних зв'язків; обґрунтовано чотири види соціальної взаємодії: конкуренцію, пристосування, соціальний конфлікт та асиміляцію [27]; зокрема, конкуренція як рушійна сила розвитку взаємодії людей може набувати форми конфлікту, внаслідок чого люди вимушені пристосовуватися до нової ситуації; коли це відбувається, то конфлікт згасає, а процес завершується асиміляцією, яка спричинює глибоку трансформацію під впливом тісної взаємодії [13, с. 51]
Бігевіористський (поведінковий) підхід / Джон Уотсон, Беррес Скіннер	У межах цього підходу психіка зводиться до різних форм поведінки, яка описується з допомогою понять «стимул» (зовнішня спонука) і «реакція» (відповідь організму на стимул). Стверджується, що поведінка людини переважно безпосередньо зумовлюється підкріпленнями (покаранням і винагородою) з оточуючого середовища; тому детермінованість поведінки особистості слід розуміти у термінах інтеракцій «поведінка – оточення»; при цьому соціальна поведінка є двох типів: респондентна (відповідь на знайомий стимул), оперантна (визначається і контролюється майбутнім результатом) [26, с. 64-65]
Діяльнісний піхід / Сергій Рубінштейн	Ключовим у діяльнісному підході є поняття активності, котра становить конституювальну характеристику людської діяльності, що виражає її здатність до саморозвитку через ініціювання суб'єктом цілеспрямованих продуктивних (перетворювальних дійсність) предметних дій; згідно з принципом <i>єдності свідомості і діяльності</i> , свідомість не керує діяльністю ззовні, а утворює з нею єдність, будучи її передумовою і результатом; суб'єкт і об'єкт (людина і світ) у процесі діяльності переходять один в один: об'єкт – у суб'єктивний образ, а образ – у результати діяльності; тому суб'єкт у своїх діяннях не тільки оприявнюється і проявляється, а й твориться, визначається і саморозвивається [28, с. 72-73]
Системно-діяльнісний підхід / Джон Дьюї, О.М. Леонтьєв	Передбачає системну організацію цілісного освітнього процесу як єдності різних видів діяльності студентів (навчальної, науково-дослідної, навчально-професійної, дозвіллевої і т.п.), спрямованих на досягнення головної освітньої мети – на розвиток особистості дитини на основі <i>розвитку універсальних навчальних дій</i> ; система останніх утворює ключову компетенцію – уміння самостійно вчитися і самовдосконалюватися; за цих обставин «клас-аудиторія» перетворюється на «клас-лабораторію», де студенти оволодівають соціокультурним досвідом шляхом активного дослідного пізнання навколишньої дійсності

Теорії, підходи та їх засновники	Сутнісний зміст основних положень
Комуникативно-діяльнісний / Михайло Бахтін	Спілкування розглядається як спосіб реалізації суспільних відносин, окремий вид діяльності, де фіксуються суб'єкт-суб'єктні зв'язки та чиниться формувальний вплив на особистість. Комуникативна спрямованість навчання активізує формування всіх видів мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання, письмо. Цей підхід реалізується завдяки застосуванню методів і прийомів роботи, що уможливають спільну пізнавальну діяльність студентів: взаємонавчання, робота у парах, взаємоконтроль, бесіда, дискусія та ін. Відтак живе мовлення є основним каналом соціальної поведінки людини і займає важливе місце у її комуникативно-пізнавальній діяльності [29; 30]
Діалогічний підхід / Володимир Біблер, Георгій Балл	Провідним є діалогічний спосіб розвитку будь-якої ідеї та діалогічна стратегія діянь у міжособових взаєминах. Зазначені дні переосмислюються як аспекти взаємодії партнерів, причому кожний з них постає повноправним суб'єктом. Метою діалогів (інтра-, чи інтерсуб'єктних) є не критика сама по собі, а партнерська взаємодія, що сприяє спільному просуванню до більш гармонійного стану системи, котра охоплює як усіх учасників взаємодії, так і кожного зокрема [31, с. 13, 170]
Вчинковий підхід / Володимир Роменець, Віталій Татенко	Вчинок починається і проявляється у ситуаційних відносинах, які водночас залежать від поведінки людини. Освоєння ситуації включає мотиваційний аспект, що стає внутрішньою рушійною силою вчинку. На основі цього здійснюється перехід до вчинкової дії [32, с. 87]. Своєю чергою, післядія, як пережиття особистої реакції на вчинок, постає ситуацією, що зумовлює виникнення у людини спонуки до подальшої дії.
Суб'єкт-суб'єктний підхід / Чарльз Кулі, Флоріан Знанецький, Григорій Ващенко, Іван Бех	Підхід у навчанні, що базується на гнучкому зворотному зв'язку у системах «викладач – студент» і «студент – студент», емпатійному діалогічному спілкуванні, активному співробітництві та співтворчості суб'єктів взаємодії й паритетному розподілі їхньої відповідальності за одержані освітні результати. Педагог є організатором «саморуху» студента від нижчих до вищих рівнів самовдосконалення й допомагає йому у «вивільненні» власних інтересів і реалізації своїх ініціатив. Суб'єктність студента головно проявляється у здатності чинити перетворювальні дії щодо себе і довколишнього світу, бути стратегом власного саморозвитку, виражати критичне ставлення до форм взаємодії і здійснювати самостійний вибір у системі соціальних взаємин
Системний підхід / Мойсей Каган, Борис Ломов, В'ячеслав Казміренко	Реальний спосіб існування людини полягає у тому, що вона є задіяною у різні системи відносин, зв'язок котрих відбувається на особистісному рівні. Особистість та її психіка не є набором окремих ставлень, процесів і функцій. «Усі ці зовнішні і внутрішні змісти в особистості перестають бути набором ізольованих частин, а, включаючись у складні системи зв'язків, утворюють тим самим нові змісти і відповідні їм механізми, котрі характеризують цілісність людської особистості і цілісність її психіки» [33, с. 10-11]

Теорії, підходи та їх засновники	Сутнісний зміст основних положень
Циклічно-вчинковий підхід / Анатолій В. Фурман	Модульно-розвивальна взаємодія розглядається як повний функціональний цикл освітнього метапроцесу, котрий охоплює чотири періоди (інформаційно-пізнавальний, нормативно-регуляційний, ціннісно-рефлексивний, психодуховний) та вісім похідних етапів; колективна пізнавальна творчість за цих обставин розгортається як повний функціональний цикл освітнянської творчості, котрий ієрархічно зорганізовує чотири періоди (пізнання новації, проектування нововведення, впровадження інновації, моніторинг змін) і вісім етапів (ініціювання, дослідження, моделювання, продукування, апробування, обґрунтування, розповсюдження, експертування); відтак колективне наукове пізнання постає як спільний повновагомий акт творчості у певному науковому напрямку навчально-дослідницької діяльності і водночас як самотворення кожного його учасника у ролі мислителя-особистості [34, с. 76-78]

системного підходу до аналізу цього феномену як цілісного соціально-психологічного процесу, складовими якого є суб'єктні активності. Встановлено, що в кожному такому елементарному акті гіпотетично наявні принаймні шість компонентів: 1) педагогічна задача; 2) соціально-комунікативна активність взаємостимулюючих сторін; 3) цінності, які обстоює кожен із учасників взаємодії; 4) норми, за якими організуються взаємини; 5) соціально-психологічна ситуація; 6) результат педагогічної взаємодії [36, с. 7]. До того ж розвиток педагогічної взаємодії проходить кілька закономірних стадій – від просторового контакту, через психічний і соціальний взаємовплив особистостей, до педагогічно організованого, що ґрунтується на тих повноваженнях, які учитель одержує від суспільства разом із дорученням виконати громадянське замовлення – сформувати культурну, ментально зорієнтовану й активну людину-професіонала-громадянина.

5. У цьому контексті однією з найперспективніших освітніх технологій гуманізації національної освіти є *модульно-розвивальна система навчання*, яка концептуально ґрунтується на паритетній проблемно-діалогічній формі взаємовідношень між викладачем і студентом. Епіцентром навчального процесу тут стає не зміст предмета чи дисципліни, а взаємодія викладача і групи студентів, нова виховна етика, яка передбачає домінування психокультурного змісту їхньої власної пози-

ції, збільшення питомої ваги особистісного спілкування, творчої пошукової активності, мислительне моделювання життєвих ситуацій – ситуацій світоглядного чи морального вибору тощо [25, с. 67]. Така різномірівнева суб'єктивна активність відіграє важливу роль у внутрішній мотивації освітньої діяльності студентів, що дає змогу регулювати розвиток мотиваційних рис їхньої особистості, тобто пробуджує в кожного наснажене бажання компетентно навчати й ефективно навчатися.

Зазначене дослідження не вичерпує всіх аспектів піднятої проблематики, а відтак предметом подальших наукових розвідок стане параметрично-критеріальне розмежування різних форм організації психосоціальної активності людини та систематика різновидів розвивальної взаємодії учасників освітнього процесу сучасного ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Большой психологический словарь / [сост. и общ. ред. Б. Мещеряков и др.] – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с. – (Проект “Психологическая энциклопедия”).
2. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. – К. – Рівне: Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
3. Український радянський енциклопедичний словник : в 3-х т. / [редкол. : ... А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін.]. – 2-е вид. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – Т. 1: А – Калібр. – 1986. – 752 с.
4. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд.

- Степанов О. М.]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с. – (Енциклопедія ерудита).
5. Інтеракція : (матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії) [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F>
6. Взаємовплив : (матеріал з словника літературознавчих термінів) [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : <http://www.ukrlit.vn.ua/info/dict/1fdys.html>
7. *Матвієнко О. В.* Теоретичні аспекти забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі школи / О. В. Матвієнко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2010. – № 3. – С. 3-8.
8. *Кожушко С.* Взаємодія як філософське й психологічне поняття / Світлана Кожушко // Український науковий журнал “Освіта регіону”. – 2013. – №4. – С. 261.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
10. *Орбан-Лембрик Л. Е.* Соціальна психологія : [навч. посібн.] / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : http://pidruchniki.com/1534122039128/psihologiya/mizhosobistisna_vzayemodiya
11. *Філоненко М. М.* Психологія спілкування : [підручник] / М. М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
12. *Корнилова Т. В.* Методологические основы психологии : [учебник] / Т. В. Корнилова, С. Д. Смиронов. – СПб. : Питер, 2009. – 320 с.
13. *Осипова Н. П.* Соціологія: [підручник] / Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; за ред. Н. П. Осипової. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
14. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
15. *Фурман А. В.* Педагогіка як сфера мислєдїяльності : [наук. видання] / А. В. Фурман. – Тернопіль : ВЦ НДІ МЕВО, 2010. – 24 с.
16. Контакт : (матеріал з національної психологічної енциклопедії) [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : <https://vocabulary.ru/termin/kontakt.html>
17. Соціальна дія : (матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії) [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D1%8F
18. *Варій М. Й.* Загальна психологія : [підручник для студентів ВНЗ] / М. Й. Варій. – [3-є вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
19. *Вітенко І. С.* Основи психології. – Видання друге, перероблене і доповнене / І. С. Вітенко, Т. І. Вітенко. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 256 с.
20. *Вербець В. В.* Соціологія: [навч. посібн.] / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. – К.: КОНДОР, 2009. – 550 с.
21. Відносини, стосунки, взаємини, відношення, ставлення : (матеріал з сайту мова ДНК нації) [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : <https://ukr-mova.in.ua/blog/vidnosunu,-stosunku,-vzajemunu,-vidnoshennya,-stavlennya>
22. *Трофімов Ю. Л.* Психологія : [підручник] / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 5-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2005. – 560 с.
23. Психологія вчинку: Шляхами творчості В. А. Роменця: зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – 296 с.
24. *Фурман А.* Короткий психологічний словник / упорядник проф. Анатолій Фурман. – Тернопіль: ІЕСО, 2001. – С. 8-9.
25. *Гуменюк (Фурман) О. Є.* Модульно-розвивальна система як об'єкт соціально-психологічного аналізу [Текст] : дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Гуменюк Оксана Євстахіївна ; Державна академія керівних кадрів освіти АПН України. – К., 1999. – 185 с.
26. *Москаленко В. В.* Психологія соціального впливу: [навч. посібн.] / В. В. Москаленко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
27. Соціологія: [підручник] / за ред. В. Г. Городяненка. – К.: ВЦ “Академія”, 2008. – 544 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : <http://readbookz.com/book/195/7397.html>
28. *Нуркова, В. В.* Общая психология : [учебник для вузов] / В. В. Нуркова, Н. Б. Березанская. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2013. – 604 с. – (Серия : Бакалавр и магистр. Академический курс).
29. Специфіка комунікативно-діяльностного підходу навчання іноземних мов : (матеріал з сайту Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов) [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1175>
30. Діяльнісний підхід до навчання (комунікативний аспект) : (матеріал з електронної бібліотеки book.net) [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат. : <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=6704&chapter=1>
31. *Балл Г. А.* Психология в раиоигуманистической перспективе: [избранные работы] / Георгий Алексеевич Балл. – К. : Изд-во Основа, 2006. – 408 с.
32. *Кириленко Т.* Володимир Роменець про зміст переживань у процесі самопізнання особистості / Таїса Кириленко // Психологія і суспільство. – 2016. – №2. – С. 84-89.
33. *Непомнящая Н. И.* Опыт системного исследования психики ребенка / Н. И. Непомнящая. – М. : Педагогика, 1975. – 230 с.
34. *Фурман А. В.* Парадигма як предмет методологічної рефлексії / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2013. – № 3. – С. 72-85.
35. *Фурман А. В.* Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення : [монографія] / Анатолій В. Фурман. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.
36. *Киричук О. В.* Проблеми психології педагогічної взаємодії / О. В. Киричук // Психологія: респ. наук. зб. / відп. ред. О. В. Киричук. – К.: Освіта, 1991. – Вип. 37. – С. 3-12.

REFERENCES

1. Bolshoi psikhologicheskii slovar / [sost. i obshch. red. B. Meshcheriakov i dr.] – SPb. : PRAIM-EVROZNAK, 2003. – 672 s. – (Proekt “Psikhologicheskaja entsiklopedija”).
2. Ball Gh. O. Orientyry suchasnogo ghumanizmu (v suspilnij, osvıtnij, psikhologichnij sferakh) / Gh. O. Ball. – K. – Rivne: Vydavec Olegh Zenj, 2007. – 172 s.
3. Ukrajsnjkyj radjansjkyj encyklopedychnyj slovnyk : v 3-kh t. / [redkol. : ... A. V. Kudryckyj (vidp. red.) ta in.]. – 2-ghe vyd. – K. : Gholov. red. URE, 1986. – . – T. 1: A – Kalibr. – 1986. – 752 s.
4. Psikhologichna encyklopedija / [avt.-uporjad. Stepanov O. M.]. – K. : Akademvydav, 2006. – 424 s. – (Encyklopedija erudyta).
5. Interakcija : (material z Vikipediji – viljnoji encyklopediji) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do stat. : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D1%8F
6. Vzajemovplyv : (material z slovnyka literaturo-navchykh terminiv) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do stat. : <http://www.ukrlit.vn.ua/info/dict/1fdys.html>
7. Matvijenko O. V. Teoretychni aspekty zabezpechnnja pedagoghichnoji vzajemodiji u navchaljno-vykhovnomu procesi shkoly / O. V. Matvijenko // Naukovi zapysky Ternopiljskogo nacionalnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Volodymyra Ghnatjuka. Serija : Pedagoghika. – 2010. – # 3. – S. 3-8.
8. Kozhushko S. Vzajemodija jak filosofsjke j psikhologichne ponjattja / Svitlana Kozhushko // Ukrajsnjkyj naukovyj zhurnal “Osvita rehionu”. – 2013. – # 4. – S. 261.
9. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinskoji movy / [uklad. i gholov. red. V. T. Busel]. – K. ; Irpinj : VTF “Perun”, 2003. – 1440 s.
10. Orban-Lembryk L. E. Socialjna psikhologhija : [navch. posibn.] / L. E. Orban-Lembryk. – K. : Akademvydav, 2005. – 448 s. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do stat. : http://pidruchniki.com/1534122039128/psihologiya/mizhosobistisna_vzajemodiya
11. Filonenko M. M. Psikhologhija spilkuvanja : [pidruchnyk] / M. M. Filonenko. – K. : Centr uchbovoji literatury, 2008. – 224 s.
12. Kornilova T. V. Metodologicheskie osnovy psikhologii / T. V. Kornilova, S. D. Smironov. – SPb. : Piter, 2009. – 320 s.
13. Osypova N. P. Sociologhija: [pidruchnyk] / N. P. Osypova, V. D. Vodnik, Gh. P. Klimova ta in.; za red. N. P. Osypovoi. — K.: Jurinkom Inter, 2003. — 336 s.
14. Sorokin P. A. Chelovek. Tsvilizatsiia. Obshchestvo / Obshch. red., sost. i predisl. A. Iu. Sogomonov: Per. s angl. – M.: Politizdat, 1992. – 543 s.
15. Furman A. V. Pedagoghika jak sfera mysle-dijalnosti : [nauk. vydannja] / A. V. Furman. – Ternopilj : VC NDI MEVO, 2010. – 24 s.
16. Kontakt : (material z nacionaljnoji psikhologhichnoji encyklopediji) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do stat. : <https://vocabulary.ru/termin/kontakt.html>
17. Socialjna dija : (material z Vikipediji ? viljnoji encyklopediji) [Elektronnyj resurs] ? Rezhym dostupu do stat. : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D1%8F
18. Varij M. J. Zagaljna psikhologhija : [pidruchnyk dlja studentiv VNZ] / M. J. Varij, – [3-tje vyd.]. – K. : Centr uchbovoji literatury, 2009. – 1007 s.
19. Vitenko I. S. Osnovy psikhologhiji. – Vydannja drughe, pereroblene i dopovnene / I. S. Vitenko, T. I. Vitenko. – Vinnycja : Nova knygha, 2008. – 256 s.
20. Verbecj V. V. Sociologhija: [navch. posibn.] / V. V. Verbecj, O. A. Subot, T. A. Khrystjuk. – K.: KONDOR, 2009. – 550 s.
21. Vidnosyny, stosunky, vzajemyny, vidnoshennja, stavlennja : (material z sajtu mova DNK naciji) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do stat. : <https://ukr-mova.in.ua/blog/vidnosunu,-stosunku,-vzaemunu,-vidnoshennja,-stavlennja>
22. Trofimov Ju. L. Psikhologhija : [pidruchnyk] / Ju. L. Trofimov, V. V. Rybalka, P. A. Ghoncharuk ta in.; za red. Ju. L. Trofimova. – 5-te vyd., stereotyp. – K. : Lybidj, 2005. – 560 s.
23. Psikhologhija vchynku: Shljakhmy tvorchosti V. A. Romencja: zb. st. / uporjad. P. A. Mjasojid; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Lybidj, 2012. – 296 s.
24. Furman A. Korotkyj psikhologhichnyj slovnyk / uporjadnyk prof. Anatolij Furman. – Ternopilj: IESO, 2001. – S. 8-9.
25. Ghumenjuk (Furman) O. Je. Moduljno-rozvyvaljna systema jak objekt socialjno-psikhologhichnogho analizu [Tekst] : dys... kand. psikhol. nauk: 19.00.05 / Ghumenjuk Oksana Jevstakhijivna ; Derzhavna akademija kerivnykh kadriv osvity APN Ukrajinj. – K., 1999. – 185 s.
26. Moskalenko V. V. Psikhologhija socialnogho vplyvu: [navch. posibn.] / V. V. Moskalenko. – K.: Centr uchbovoji literatury, 2007. – 448 s.
27. Sociologhija: [pidruchnyk] / Za red. V. Gh. Ghorodjanenka. – K.: VC “Akademija”, 2008. – 544 s. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do stat. : <http://readbookz.com/book/195/7397.html>
28. Nurkova, V. V. Obshchaja psikhologhiia : [uchebnik dlja vuzov] / V. V. Nurkova, N. B. Berezanskaia. – 3-e izd., pererab. i dop. – M. : Izdatelstvo Iurait, 2013. – 604 s. – (Seriiia : Bakalavr i magistr. Akademicheskii kurs).
29. Specyfika komunikatyvno-dijalnisnogho pidkhotu navchannja inozemnykh mov : (material z sajtu Suchasni pidkhody ta innovacijni tendenciji u vykladanni inozemnykh mov) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do stat. : <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1175>
30. Dijalnisnyj pidkhit do navchannja (komunikatyvnyj aspekt) : (material z elektronnoji biblioteki book.net) [Elektronnyj resurs] ? Rezhym dostupu do stat. : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=6704&chapter=1>
31. Ball G. A. Psikhologhiia v ratsiogumanisticheskoi perspektive: [izbrannye raboty] / Georgii Alekseevich Ball. – K. : Izd-vo Osnova, 2006. – 408 s.
32. Kyrylenko T. Volodymyr Romencj pro zmist perezhuvanja u procesi samopiznannja osobystosti / Tajisa Kyrylenko // Psikhologhija i suspiljstvo. – 2016. – #2. – S. 84-89.

33. Nepomniashchaia N. I. Opyt sistemnogo issledovaniia psikhiki rebenka / N. I. Nepomniashchaia. – M. : Pedagogika, 1975. – 230 s.

34. Furman A. V. Paradyghma jak predmet metodologichnoji refleksiji / Anatolij V. Furman // Psykhologhija i suspiljstvo. – 2013. – # 3. – S. 72-85.

35. Furman A. V. Moduljno-rozvyvaljne navchannja: pryncypu, umovy, zabezpechennja : [monoghrafija] / Anatolij V. Furman. – K.: Pravda Jaroslavychiv, 1997. – 340 s.

36. Kyrychuk O. V. Problemy psykhologhiji pedagoghichnoji vzajemodiji / O. V. Kyrychuk // Psykhologhija: resp. nauk. zb. / vidp. red. O. V. Kyrychuk. – K.: Osvita, 1991. – Vyp. 37. – S. 3–12.

АНОТАЦІЯ

Гірняк Андрій Несторович.

Поняттєво-категорійне поле і наукові підходи до розуміння взаємодії у психології.

У статті розглянуто сутнісне змістове наповнення базових дефініцій, які окреслюють серцевинний значеннєво-смысловий контур основних *понять* – “взаємозв’язок”, “взаємини міжособистісні”, “інтеракція”, “взаємовплив”, “соціальний зв’язок”, “взаємодія” – у контексті методологічного аналізу піднятої проблематики; диференційовано та здійснено логіко-порівняльне зіставлення основних *різновидів міжсуб’єктної взаємодії* (соціальна, міжособистісна, педагогічна, модульно-розвивальна); теоретично виокремлено *атрибутивні ознаки-характеристики* взаємодії й критеріально розмежовано основні *форми організації* психосоціальної активності людини (контактування, дія, реакція, діяльність, поведінка, взаємодія, взаємовплив, учинок, взаємини, відносини), а також висвітлено *сутнісні характеристики-параметри* найбільш відомих теорій, наукових підходів і концепцій як базових форм організації наукового знання, у межах яких відбувається науковий дискурс феномену взаємодії у сучасній теоретичній та емпіричній психології.

Ключові слова: соціальна взаємодія, психорозвивальна взаємодія, модульно-розвивальна взаємодія, міжособистісні взаємини, дія, діяльність, контактування, поведінка, учинок.

АННОТАЦИЯ

Гирняк Андрей Несторович.

Понятийно-категориальное поле и научные подходы к пониманию взаимодействия в психологии.

В статье рассмотрено сущностное содержательное наполнение базовых дефиниций, которые определяют сердцевинный значение-смысловой контур основных *понятий* – “взаимосвязь”, “отношения межличностные”, “интеракция”, “взаимовлияние”, “социальная связь”, “взаимодействие” – в контексте методологического анализа поднятой проблематики; дифференци-

рованно и осуществлено логико-сравнительное сопоставление основных *разновидностей межсубъектного взаимодействия* (социальное, межличностное, педагогическое, модульно-развивающее); теоретически выделены *атрибутивные признаки-характеристики* взаимодействия и критеріально разграничены основные *формы* организации психосоциальной активности человека (контактирование, действие, реакция, деятельность, поведение, взаимодействие, взаимовлияние, поступок, взаимоотношения, отношения), а также освещены *сущностные характеристики-параметры* наиболее известных теорий, научных подходов и концепций как базовых форм организации научного знания, в рамках которых происходит научный дискурс феномена взаимодействия в современной теоретической и эмпирической психологии.

Ключевые слова: социальное взаимодействие, психоразвивающее взаимодействие, модульно-развивающее взаимодействие, межличностные отношения, действие, деятельность, контактирование, поведение, поступок.

ANNOTATION

Girniak Andriy.

Conceptually-categorical field and scientific approaches to understanding the interaction in psychology.

The article deals with the essential content filling of the basic definitions, which outline the core semantic-meaning contour of the basic concepts – “interconnection”, “interpersonal relationships”, “interaction”, “mutual influence”, “social connection”, “interaction” – in the context of the methodological analysis of the raised problem; differentiated and carried out logical and comparative juxtaposition of the main varieties of interpersonal interaction (social, interpersonal, pedagogical, modular-developmental); theoretically singled out attributive features-characteristics of interaction and the criteria are distinguished the main forms of organization of human psychosocial activity (contact, action, reaction, activity, behavior, interaction, mutual influence, the deed, relationships, relations) and also are highlighted the essential characteristics-parameters of the most well-known theories, scientific approaches and concepts as basic forms of organization of scientific knowledge, within which there is a scientific discourse of the phenomenon of interaction in contemporary theoretical and empirical psychology.

Key words: social interaction, psycho-developmental interaction, module-development interaction, interpersonal relationships, action, activity, contact, behavior, the deed.

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Москалець В.П.,
д. психол. н., проф. Шандрук С.К.**

Надійшла до редакції 3.05.2017.

Підписана до друку 1.09.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Гірняк А. Поняттєво-категорійне поле і наукові підходи до розуміння взаємодії у психології/ Андрій Гірняк // Психологія і суспільство. – 2017. – №3. – С. 112–126.